

Аннотация. В работе проведен анализ методов управления предприятием в условиях экономической нестабильности. Определены их общая характеристика, основные мероприятия и инструментарий реализации. Рассмотренные методы целесообразно использовать вместе с мерами по повышению конкурентоспособности, что предусматривает этапы разработки и меры оптимизации производственного процесса, определение взаимосвязи корректирующих функций системы контроля и эффективности мероприятий по формированию конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: предприятие, управление, конкурентные преимущества, нестабильность, методы.

Summary. The paper analyzes the management company in terms of economic instability. Determine their general characteristics, main activities and tools for implementation. The above methods should be used, along with measures to increase competitiveness, which comprises the steps of development and measures to optimize the production process, the definition of the relationship corrective functions of the system of control and the efficiency of measures to promote competitive advantage.

Key words: enterprise management, competitive advantages, instability, methods.

УДК 331.5.024.5:304.4(477)

Терон І. В.

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу проблем формування соціального капіталу
Інституту демографії та соціальних досліджень імені В. М. Птухи
Національної академії наук України*

Teron I. V.

*Candidate of Economic Sciences, Senior Scientific Researcher,
Senior Research of Studying Issues of Social Capital Formation Department
Ptoukha Institute of Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

SOCIAL CAPITAL AS A DETERMINANT OF THE TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена дослідженню соціального капіталу як рушійної сили функціонування ринку праці. На основі запропонованого підходу висвітлено факторну структуру соціального капіталу соціально-трудої сфери країни. Сформована модель впливу соціального капіталу на продуктивність суспільної праці. Виявлено безпосередній вплив таких властивостей соціального капіталу, як обмеженість та поширеність на членів певної мережі, здатність до нагромадження, конвертації та створення додаткової вартості. Зроблено висновок про необхідність реструктуризації державної політики зайнятості України для нагромадження соціального капіталу.

Ключові слова: ринок праці, соціально-трудої відносини, соціальний капітал, факторний аналіз, продуктивність суспільної праці.

Вступ та постановка проблеми. Докорінні суспільно-економічні трансформації України, обумовлені євроінтеграційними процесами та переходом до постіндустріального етапу розвитку, свідчать про необхідність імплементації в програми реформ засадничих елементів парадигми соціалізації економіки. Водночас постає питання про актуалізацію соціальних детермінант, вплив яких визначає і траєкторії, і динаміку, і результативність зазначених процесів. Йдеться насамперед про соціальний капітал (далі – СК), значення якого для конкурентоспроможності економічного зростання та гармонійності цивілізаційного процесу вже давно визнано в усіх високорозвинених країнах.

На противагу та на фоні загальносвітових тенденцій в українській економіці загострюються проблеми дефіциту довіри в економічній взаємодії, високих транзакцій-

них витрат ринкової взаємодії, соціального відторгнення працюючого населення, поширюються опортуністичні практики. Найбільш гостро стоїть проблема довіри на ринку праці – просторі реалізації економічних інтересів суб'єктів соціально-трудої відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньою категорією соціального капіталу була введена в науковий обіг Л. Дж. Ханіфаном майже століття тому [1, с. 130-138]. У подальшому соціальному капіталу присвячені роботи П. Бурдье [2, с. 241-258], Дж. Коулмана [3, с. 121-139], Р. Патнема [4, с. 224], Ф. Фукуями [5], П. Маскела [6] та ін.

Торкаючись впливу соціального капіталу у макроекономічному вимірі, наведемо визначення Всесвітнього Банку, за яким соціальний капітал – це інститути, відносини та норми, які формують, якісно та кількісно, соці-

альні взаємодії в суспільстві [7]. В. Єлагін зазначає, що СК – це складова національного капіталу суспільства, інтегрований показник результату колективної дії окремих людей і соціальних груп, які внаслідок синергетичного ефекту взаємодії складних біосоціальних систем отримують певні соціально-економічні результати [8, с. 51-52]. Такої наукової позиції також дотримуються і Ф. Фукуяма [9, с. 30], Дж. Тернер [10, с. 94], А. Гриценко [11], І. Діскін [12, с. 85], Р. Нурсєв [13, с. 144] та ін.

Разом з тим уперше конкретні напрями впливу соціального капіталу на економічне процвітання було виявлено Р.Д. Патнемом та Дж.Ф. Хеллівелом [14] у процесі узгодженого аналізу з одного боку, окремих економічних показників за видами господарської діяльності підприємств, мереж виробників і трейдерів та, з іншого, довіри та норм взаємодії. Останні показники демонстрували виразний взаємозв'язок з індикаторами доходів населення на одну особу. С. Дьянков, Ед. Глейзер, Р. ЛаПорта, Ф. Лорес-де-Сіланес та А. Шлейфер констатують, що соціальний капітал знижує витрати безладу, які виникають в економіці через недоліки ринку; надмірність витрат на укладання контрактів, економічну й особисту безпеку; правову неврегульованість економічної та інших сфер суспільного життя; дефіцит суспільних благ і послуг; анульованих через недовіру між агентами ринкових угод та інвестиційних проектів [15, с. 595-619].

З іншого боку, результати дослідження Т. Кейсі низки індикаторів економічного та соціального капіталу британських регіонів за декілька десятиліть не виявили чітко вираженого взаємозв'язку між соціальним капіталом, зменшенням регіональних економічних відмінностей та економічним зростанням у Великобританії, хоча і зафіксували певну позитивну кореляцію між економічними статистичними характеристиками, параметрами довіри та громадянської активності [16, с. 96-117]. Результати досліджень Дж. Темпла і П. Джонсона [17] також можна витлумачити двояко: разом із наявністю певного зв'язку між соціальним капіталом і темпами довготривалого економічного зростання відсутня кореляція вимірників соціальної довіри з показниками валового внутрішнього продукту (ВВП) на одну особу.

Попри вагомий наявний науковий доробок, все ж варто визнати слушність зауваження Д. Нараян і М. Вулкока щодо незначної на сьогодні точності оцінки соціального капіталу [7]. Серед вітчизняних авторів також донині відсутня однозначність у визначеності методологічних підходів до оцінки СК, які до того ж навіть у теоретичних рекомендаціях обмежуються лише пропозиціями проведення соціологічних опитувань. Відтак, відсутні і безпосередні розрахунки статистичної оцінки впливу на функціонування економічної системи країни та її важливий сегмент – ринок праці.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні впливу соціального капіталу на продуктивність функціонування і трансформації ринку праці країни у контексті його активізації як невикористаного соціального резерву та важливого акселератора економічного піднесення.

Результати дослідження. Ми визначаємо соціальний капітал як сукупність реальних або потенційних ресурсів, доступність до яких завдяки приналежності до стійкої, відносно замкненої мережі інституціоналізованих зв'язків або відносин взаємного визнання і реципрокності, дає змогу економічному агенту здійснити їх суспільно-економічну капіталізацію, конвертацію в інші види капіталу та отримати визначену ренту [18, с. 200-201].

Методолого-методична основа даного дослідження обґрунтована як одна із структурних частин інтегральної оцінки СК у роботах [18; 19; 20].

Послідовність моделювання формування продуктивного соціального капіталу в контексті його впливу на економіку передбачатиме таке.

Етап 1. Визначення гіпотези моделювання – на основі з'ясування факторної структури СК і тих його латентних складників, що безпосередньо корелюють з індикаторами ринку праці, побудувати модель залежності продуктивності суспільної праці від якості СК.

Етап 2 (апіорний). Виокремлення та передмодельний аналіз соціальної та економічної сутності напрямів формування соціального капіталу на ринку праці та безпосередньо через механізм державного регулювання соціально-трудових відносин, попри те, що він натепер ресурсно є доволі обмеженим. Функціонування ринку праці та соціально-трудових відносин надають багато можливостей та джерел для забезпечення продуктивних якостей соціального капіталу. Первинна статистична база оцінки контурів передумов та орієнтирів цього впливу побудована на характеристиках реалізації економічних інтересів найманих працівників, законслухняності та економічної активності робочої сили, функціонування ринку праці тощо, представлених відповідними 54 показниками за 2000–2013 рр.

На основі аналізу первинного масиву даних за допомогою коефіцієнта двосторонньої кореляції Пірсона були відібрані показники СК, що мають досить сильний зв'язок ($> 0,7$) з показником продуктивності суспільної праці, вимірюваного у ВВП на 1 особу зайнятого населення.

Етап 3. Досліджуючи дію об'єктивних і суб'єктивних факторів, потенційно спроможних вплинути на якість соціального капіталу суспільства та окремих соціальних груп, варто звернутися до ідеології моделей факторного аналізу, тобто багатокритеріальної класифікації, що спирається на перші головні компоненти. Такий підхід дає змогу найбільш адекватно оцінити структуру впливу різних факторів на формування соціального капіталу. Практична реалізація зазначеного факторного аналізу засобами статистичного пакету Statistica 6.0 дала змогу ідентифікувати такі детермінанти продуктивності соціального капіталу:

- на перший, найбільш вагомий чинник «кількісні параметри поширеності та сталості соціальних взаємодій та зв'язків на ринку праці як засобу подолання дефіциту ресурсів» припадає 29,8% сукупної дисперсії – характеризується показниками охопленості колективно-договірними процесами на легальному ринку праці;
- другому фактору, визначеному як «спроможність капіталізації та економічна результативність соціального капіталу щодо забезпечення рівня життя», відповідає 28,1% сукупної дисперсії – представлений показниками заробітної плати, грошових доходів домогосподарств, рівня забезпеченості економічних інтересів найманих працівників;
- внесок третього чинника в сукупну дисперсію складає 9,4%; він ідентифікується як спроможність наявного соціального капіталу забезпечити зайнятість;
- четвертий чинник акумулює 7,7% сумарної дисперсії і визначає результативність державної політики зайнятості через показники рівня працевлаштування, навантаження на вільне робоче місце (вакансію).

Кумулятивна дисперсія виділених факторів складає 82,05%, тобто більше рекомендованого порогу охоплення (75%). Графік власних значень факторів наведено на рисунку 1.

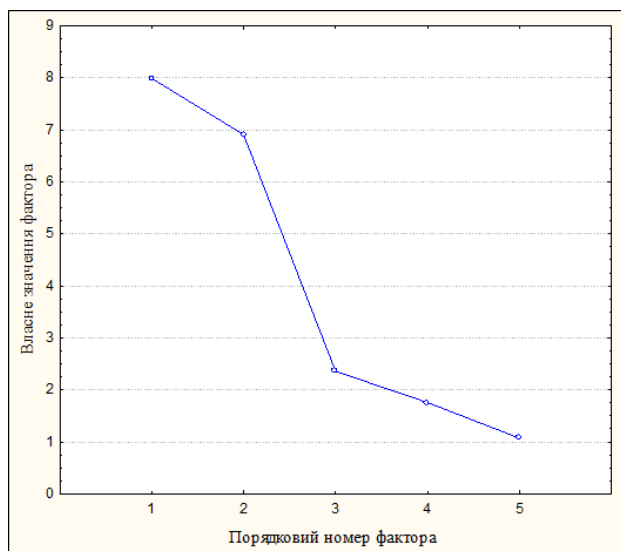

Рис. 1. Власні значення факторів

Етап 5 (параметризація) – власне безпосередньо моделювання, тобто вибір загального виду моделі впливу соціального капіталу на продуктивність суспільної праці.

Теоретичні та методичні аспекти даного етапу із застосуванням отриманих факторів викладено у [23; 24]. Для побудови моделі використаний метод покрокового відбору. Оцінка параметрів множинної регресії проведена за методом найменших квадратів; якість рівняння регресії визначено за допомогою коефіцієнтів множинної кореляції і детермінації; значимість рівня множинної регресії перевірена на основі обчислення Т- та F-критеріїв. Алгоритм виявлення автокореляції залишків базується на критерії Дарбіна Уотсона.

Формально параметри розробленої прогнозної моделі мають такий вигляд:

$$Y = 93172,6 + 239244,7159 * f_1 + 37630,57 * f_2 + -7373,4235 * f_3 + -7373,4 * f_4, \quad (1)$$

де f_1, f_2, f_3, f_4 – власні значення факторів, отриманих у процесі факторного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Hanifan L.J. The Rural School Community Center / L.J. Hanifan // *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 1916. – Vol. 67. – P. 130-138.
2. Bourdieu P. The Forms of Capital / P. Bourdieu // *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. – New-York. : Greenwood. – 1985. – P. 241-258.
3. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 121-139.
4. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии / Р. Патнэм. – М., 1996. – 288 с.
5. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. – The Institute of Public Policy, George Mason University, October 1, 1999 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>.
6. Maskell P. Social Capital, Innovation and Competitiveness // *Social Capital: Critical Perspectives*.ed. / S. Baron, J. Field, T. Schuller. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 111-123.
7. Woolcock M. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy / Michael Woolcock, Debra Narayan // *The World Bank Research Observer*. – Aug., 2000. – Vol. 15, no 2. – P. 225-249.
8. Єлагін В.П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В.П. Єлагін // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2011. – № 1. – С. 46-55.
9. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М. : «Издательство АСТ», 2003. – 474 с.
10. Turner J. The Formation of Social Capital / J. Turner // *Social Capital: A Multifaceted Perspective* / Ed. by P. Dasgupta & I. Serageldin. – Washington, 2000. – P. 94-146.
11. Гриценко А.А. Капитализация и социализация экономики в ретроспективе и перспективе [Електронний ресурс] / А.А. Гриценко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Gricen.pdf.
12. Дискін І.Е. Экономическая трансформация и социальный капитал / И.Е. Дискін // *Проблемы прогнозирования*. – 1997. – № 1. – С. 78-96.

Коефіцієнт детермінації цієї моделі складає 0,98, розрахунковий F-критерій більше табличного, параметри Стюдента та Дарбіна-Уотсона свідчать про достовірність, високу прогностичну точність даної моделі, а також її придатність для подальших використань з метою обґрунтування стратегій формування продуктивного соціального капіталу на ринку праці.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Застосування структурно-функціонального аналізу та оцінка параметрів отриманої моделі дало змогу зробити такі практично важливі висновки.

Соціальний капітал чинить безпосередній і прямий вплив на результати функціонування ринку праці і економіки країни в цілому. Факторний аналіз структури соціального капіталу підтвердив підставність виокремлення таких його властивостей, як обмеженість та поширеність на членів певної мережі, здатність до нагромадження, динамічність та здатність до конвертації – постійної зміни власних форм та спроможності створювати нову, додаткову вартість. Отже, на відміну від розподілу «класичного» капіталу, коли розширення кола «обраних» членів певної соціальної мережі автоматично зменшує частку кожного члена мережі, нагромадження позитивного соціального капіталу шляхом формування згуртованості на ринку праці, збереження і розширення соціальних зв'язків мультиплікативно збільшує наявний капітал соціальної мережі, а окремі форми соціального капіталу мають здатність передавати вигоди від їхнього використання тим, хто інвестує в них. Отже, держава та роботодавці як раціональні актори ринку праці мають підтримувати інвестування в такий тип соціального капіталу та суспільно узгоджене забезпечення реалізації економічних інтересів якомога більшої кількості суб'єктів соціально-трудових відносин.

Можна погодитися з поширеною нині науковою точкою зору щодо необхідності перегляду підходів до вироблення державної соціальної політики, зокрема, регулювання ринку праці та її радикальної модернізації. Однак, як показали розрахунки, на протипагу закликाम необхідної мінімізації впливу (у т.ч. і фінансового) держави на ринкові процеси, нагальною є реструктуризація такого впливу.

13. Нуреев Р.М. Человеческий и социальный капитал как основа современной экономики / Р.М. Нуреев, Ю.В. Латов // Экономическая теория, анализ практика. – 2010. – № 5. – С. 139-154.
14. Helliwell J.F. Economic Growth and Social Capital in Italy / J.F. Helliwell, R.D. Putnam // Eastern Economic Journal. – 1995. – Vol. 21. – Issue 3. – P. 295-307.
15. Djankov S. The New Comparative Economics / S. Djankov, E. Glaeser, R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer // Journal of Comparative Economics. – 2003. – Vol. 31. – № 4. – P. 595-619.
16. Casey T. Social capital and regional economies in Britain / Terrence Casey // Political Studies. – 2004. – № 51. – P. 96-117.
17. Temple J. Social capability and economic growth / Jonathan Temple, Paul A. Johnson // Quarterly Journal of Economics. – 1998. – № 113. – P. 965-990.
18. Терон І.В. Методична схема регіонального аналізу розвитку соціального капіталу / І.В. Терон // Стратегія розвитку України. Науковий журнал. Серія: Економіка, соціологія, право. – 2011. – № 2. – С. 200-206.
19. Терон І.В. Методическая схема оценки формирования социального капитала в системе социально-трудовых отношений / И.В. Терон // Вестник МГАДА : Серия «Экономика». – 2013. – № 2(22). – С. 120-125.
20. Терон І.В. Сутність та властивості соціального капіталу у контексті відтворення робочої сили (методологічні аспекти дослідницької програми) / І.В. Терон // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : У 2 ч. / РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 2. – С. 357-362.
21. Харман Г. Современный факторный анализ / Г. Харман. – М. : Статистика, 1972. – 489 с.
22. Иберла К. Факторный анализ / К. Иберла [Пер. с нем. В.М. Ивановой ; Предисловие А.М. Дуброва]. – М. : Статистика, 1980. – 398 с.
23. Exploratory Common Factor Analysis [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.statpower.net/Content/312/Handout/Fundamental%20Algebra%20of%20Factor%20Analysis.pdf>.
24. Лущик Л.В. Визначення латентних факторів впливу на стан людського розвитку / Л.В. Лущик // Багатомірне моделювання людського розвитку : Депонований звіт. Керівник теми д.е.н. Гладун О.М. [Рукопис]. – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

Аннотация. Стаття посвящена дослідженню соціального капіталу як рушійної сили функціонування ринку праці. На основі запропонованого підходу освітлена факторна структура соціального капіталу соціально-трудової сфери країни. Сформована модель впливу соціального капіталу на продуктивність суспільного праці. Виявлено безпосереднє вплив таких властивостей соціального капіталу, як обмеженість і поширеність на членів певної мережі, здатність до накоплення, конвертації і створення додаткової цінності. Сделан вывод о необходимости реструктуризации государственной политики занятости Украины для накопления социального капитала.

Ключевые слова: рынок труда, социально-трудовые отношения, социальный капитал, факторный анализ, производительность общественного труда.

Summary. The article is devoted for investigating of social capital as a driving force of the labor market. Basing on offer approach, was highlighted the factor structure of social capital of the country social-labor sphere. The model of the influence of social capital on the productivity of social labor was generated. Revealed a direct effect of social capital such properties as the limitations and the prevalence on certain members of the network, the ability to accumulation, convertation and creating of additional value. The conclusion about the necessity to restructure of the state employment policy of Ukraine for the accumulation of social capital was maded.

Key words: labor market, social-labor relations, social capital, factor analysis, productivity of social labor.